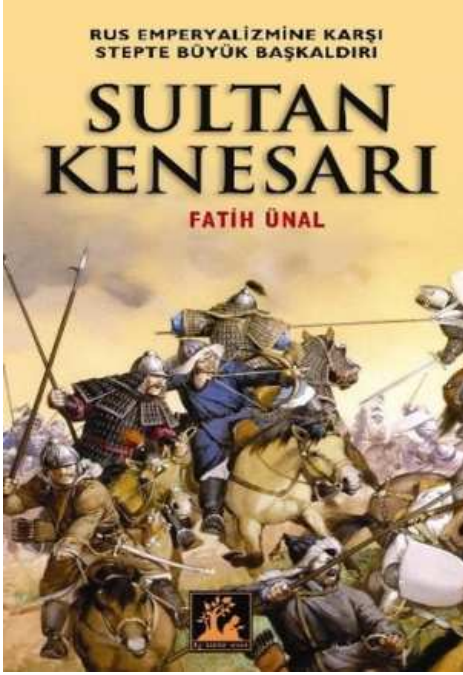

Fatih Ünal (2010). *Rus İşgaline Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, ISBN:978-9944-97854-5.

Gökhan ABANOZ*

2010 yılında İlgi Kültür Sanat Yayınlarından çıkan kitap, 14 x 23 cm. ebatlarındadır. Kitabın dış kapağına mat selefona kaplama üzerine kısmi lak geçilmiştir. Ayrıca kapak üzerinde milli kıyafet ve silahlarıyla savaşan Türkistan savaşçıları tasvir eden bir resim bulunmaktadır. 284 sayfa olan kitabın yapraklarında seksen gram ağırlığında birinci hamur kâğıt kullanılmıştır. Kitabın ilk sayfalarında sırasıyla araştırmacının kısa özgeçmişi, yazarın kitabıyla ilgili önsözü, kitaptaki bölümleri ve alt başlıkları gösteren içindekiler tablosu ile birlikte kitapta kullanılan kısaltmalar, değerlendirme kısmı, eserde araştırmacının yararlandığı kaynakları gösteren bibliyografya, Sultan Kenesarı'nın Rus hükümetine gönderdiği mektuplardan oluşan ekler ve kitapta geçen kişi, yer, ülke adlarının yer aldığı seçilmiş bir indeks bulunmaktadır. Fatih Ünal'ın bu eseri giriş kısmının haricinde dört ana bölüm ve çeşitli alt başlıklardan oluşmaktadır.

Fatih Ünal, "*Rus İşgaline Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı*" adlı bu çalışmasını yaparken

konuyla ilgili birinci elden çok önemli kaynaklardan yararlanmıştır. Araştırmacının kullandığı kaynaklar 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında kaleme alınmış Rusça ve Kazakça eserler ve Rusça arşiv belgelerinden oluşmaktadır. Araştırmacı, kitabında kullandığı Rusça ve Kazakça bu kaynakların bir kısmına 1995-1997 yılları arasında Kazakistan'da bulunduğu sırada Tsentralny Gosudarstvennyy Arhiv Respubliki Kazahstan (Kazakistan Devlet Arşivi), Puşkinskaya Biblioteka (Milli Kütüphane) ve Biblioteka Akademia Nauk (İlimler Akademisi Kütüphanesi) gibi devlet arşivi ve kütüphanelerinde yaptığı taramalarda ulaşmıştır. Eserde yararlanılan kaynakların diğer bölümü ise araştırmacının İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde Araştırma görevlisi olarak çalıştığı sırada, Türklerin yerttiirdiği ilk ve en büyük Türkloloji ve Türk Tarihi mütehassıslarından birisi olan Hakas asıllı âlim Nikolay Federoviç Katanov'un 1922 yılında Türkiye'ye getirilen ve günümüzde İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde bulunan külliyatındaki eserler arasından seçilmiştir.

Eserin giriş kısmında (s. 17-41) Kazak adının kökeni, Kazakistan'ın coğrafi özellikleri ve o dönemde Kazakların demografik yapısı hususunda bilgiler verilmektedir.

Eserin birinci bölümü (s. 49-95), "Rusların Kazak Topraklarının İşgali ve Kazak Ordalarının Rus Hâkimiyetini Tanıması" ana başlığı altında "Rusların Kazakistan ve Türkistan İstikametinde Yayılma Çalışmaları, Rusların Kazak Hanlıklarını İlgası ve Kazak Bozkırlarında Meydana Gelen Galeyan" isimli iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde 16. yüzyıldan itibaren Rusların İdil-Ural bölgesindeki işgal faaliyetleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Rusların Ural ötesindeki Kazak steplerine askeri faaliyetlere girişmeden önce, bölgedeki Hive ve Buhara Hanlıklarıyla olan ticari faaliyetleri, Kazak Bozkırını tanımak için gönderdikleri

*Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

elçilik heyetleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bölümde 17. yüzyıldan itibaren Kazaklarla Moğol/Congarların yüz yıl boyunca devam eden mücadelesi üzerine geniş bilgiler mevcuttur.

Yine bu bölümde Kazak Hanlığının ilk reformcu hükümdarı olarak bilinen Tekve Han'ın 18. yüzyılın başlarında ülkeyi yeniden yapılandırma faaliyetleri ve "Leti Jargı" olarak adlandırılan yasaları, bu dönemde ülkenin siyasi, sosyal ve askeri yapısı ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

1730'lu yıllarda Kazak Orta Ordası'nın siyasi durumu ile ilgili bilgilerin mevcut olduğu bu bölümde, Ablay Han'ın kıvrak zekâsı ve izlediği ince siyaset ile Çin, Rusya ve Moğol Congarları arasında kurduğu politik denge sayesinde Orta Orda'nın bağımsız kalmayı başardığı anlatılıyor.

Kazak bozkırlarını batıdan ve kuzeyden çepeçevre saran Rusların bölgede daha 1725'ten itibaren Sakmarski, İtletzk gibi şehirlerin kurmalarından ve bölgedeki Kulagin, Kalmukov kalelerine ilaveten 18 ileri karakol tesis etmelerinden bahsedilen bölümde, Rusların 1745 yılında bu hat üzerinde kontrolü artırmak için 24 kale ve 3 tabya daha kurdukları ifade edilerek; 18. yüzyılda Türk-Rus ilişkilerinde önemli bir yeri olan Neplüev'in Rus-Küçük Orda münasebetlerinde oynadığı role değinilmiştir.

Çarıçe II. Katherina dönemindeki merkezileştirme faaliyetlerinin İdil-Ural bölgesinde ve Kazak bozkırlarında oluşturduğu tepki hususunda bilgiler verilen eserde, Emelyan Pugaçev önderliğindeki Kossak İsyanı ile Sırım Batır önderliğindeki Kazak İsyanı hakkında bilgiler verilmiştir.

Eserin ikinci bölümü (95-145), "Kenesarı Sultan önderliğindeki Milli Hareketin Birinci Safhası" ana başlığı altında; Kenesarı'ya Kadar Orta Orda Kazaklarının Mücadelesi (Sultan Sarjan Dönemi 1825-1836), Sultan Kenesarı'nın milli hareketin başına geçmesi, Sultan Kenesarı'nın 1837-1838 Yılları Hareketleri olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır.

Bu bölümde 19. yüzyılda dünyadaki değişen dengelere binaen İngilizlerin dünya siyasetinde ön plana çıkması ile Hindistan ve Uzak Doğu'da etkinliğinin artmasından dolayı Orta Asya'daki varlığının tehdit altında gören Rusya'nın ve bu güçlü rakibini bölgeye ulaşmadan durdurmak amacıyla yüz yıldır izlediği Kazak Ordalarını himaye politikasından vazgeçerek işgal etmeye yöneldiği anlatılmaktadır.

Aynı bölümde Sultan Kenesarı'ya kadar Kazak Milli Hareketinin gelişimine değinilmiş, 1825-1826 yılında Sultan Sarjan'ın öncülüğündeki Kazak Milli Bağımsızlık hareketi ve O'nun Ruslara karşı Türkistan hanlıklarıyla kurduğu ittifaklar açıklanmıştır. Sultan Sarjan'ın ve oğullarının öldürülmesi; Sultan Kenesarı'nın Taşkentlilerce tutuklanması; bir yıl sonra Hokant Hanı Muhammed Ali'nin emriyle hapisten kurtulması ve Kazak Milli Hareketi'nin başına geçme sürecinden bahsedilerek Sultan Kenesarı ile birlikte bu hareketin Kazaklar arasında geniş bir taban bulması ve bozkıra yayılması sürecine değinilmiştir. Yine Sultan Kenesarı'nın hareketin başına geçtiği döneme kadarki yaşamı, yetiştiği sosyal çevre ve eğitimiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Yine Kenesarı'nın çeşitli bölgelerde yaşayan Kazak uruglarını harekete dâhil etme süreci, milli hareket önderi olarak Ruslarla yaptığı amansız mücadeleler anlatılarak onlarla yaptığı diplomatik müzakerelerden bahsedilmiştir.

Eserin üçüncü bölümü (153-185), "Kenesarı'nın Türkistan Hanlıklarıyla Münasebetleri ve Kazak Hanlığının Yeniden Yapılandırma Çalışmaları" ana başlığı altında; Kenesarı'nın Türkistan Hanlıklarıyla Münasebetleri ve Hokant Hanlığına Seferi, Kenesarı'nın Hanlığı Yeniden Yapılandırması ve Devlet Yönetimindeki Düzenlemeleri olmak üzere iki alt başlıktan oluşmuştur.

Kitabın dördüncü bölümü (185-241), "Kenesarı'nın Ruslarla Mücadelesinin İkinci Safhası ve Milli Hareketin Kırgız Topraklarında Sona Ermesi" ana başlığı altında Rusların Kazak Bozkırlarına Askeri Seferleri ve Buna Karşı Kazakların Direniş ve Taarruzları, Kırgızistan

Topraklarında Yürütülen Mücadele ve Kenesarı'nın Mağlubiyeti olmak üzere iki alt başlıktan oluşmuştur.

Bu bölümde kısa bir süreliğine duran Kazak-Rus çatışmalarının yeniden alevlenmesi ve Rusların Orenburg Vilayetinden başlattıkları askeri harekâtlar hakkında bilgiler verilmektedir. Bu arada Saltan Kenesarı'nın sınırlardaki Rus kalelerine saldırıları ile bunların Rus tarafındaki yankıları anlatılmaktadır. Bölgeye Moskova yönetimince atanan Dunikovski'nin harekâtının başarı elde edememesinden sonra Rus hudut komisyonu başkanı Obruçev'in Kenesarı ile yaptığı müzakereler hakkında bilgiler veriliyor. Bu müzakerelerden bir sonuç çıkmayınca Yarbay Kovalevsk komutasındaki birliklerin tekrar Kenesarı'nın üzerine gönderildiği anlatılıyor.

Yine bu süreçte Kenesarı'nın ağırlık merkezini Karakurum şehrine taşıdığı ve faaliyetlerini buradan yönettiği belirtiliyor. Yine Kenesarı'nın bozkıra gönderdiği kuvvetlerin Ruslar tarafından yenilgiye uğratılmasıyla Kenesarı'nın oldukça zor duruma düştüğü onun da Hive Hanlığıyla ilişkiler kurarak ateşli silahlar temin etmeye çalıştığı belirtiliyor. İlerleyen kısımlarda Ruslarla yapılan müzakerelerden ve Rusların Kazakların bağımsızlığını hiçe sayan ağır şartlarından dolayı bu barış müzakerelerinin kesildiğinden bahsediliyor. Rusların bozkırda daha rahat hareket etmek için yeni kaleler inşa ettikleri, Sultan Kenesarı'nın de Türkistan hanlıkları ve Çinlilerle girdiği temaslar hakkında bilgi verilmektedir.

Hive, Hokant ve Buhara Hanlıkları arasındaki mücadeleye değinilen eserde Kenesarı'nın Buhara Hanlığı ile sıkı ilişkiler içine girdiği; fakat Kazakların bölgede etkinliklerinin artmasıyla Hokant ve Buhara Hanlıklarının birleşerek Kenesarı'nın Balkaş ve İrtiş yörelerine göç etmesine neden olduğu anlatılmaktadır. Yine dönemin Büyük Orda Kazakları ve Alatav Kırgızlarının genel vaziyetleri hakkında bilgiler verilirken Rusların 1846 yılında Kırgızları ve bazı Kazak sultanlarını da yanına alarak Kenesarı üzerine harekete geçtiğinden ve buna karşılık Kenesarı'nın da ittifak arayışlarına girdiğinden bahsedilmektedir. Kenesarı'nın Kırgız-Rus ittifakının önüne geçmek için Kırgızlar nezdinde faaliyetlerde bulunduğu fakat bunun reddedilmesi üzerine Kazak-Kırgız ilişkilerinin gergin bir hal aldığı ve iki taraf arasında şiddetli çatışmaların başladığı bildirilmektedir. İşte bu muharebelerin en önemlisi olan Kekiliksengir çarpışmasında Rusların da desteğini alan Kırgızların Sultan Kenesarı'yı bozguna uğratıp öldürdükleri bildirilmiştir.

Eserin son sayfalarında Kenesarı'nın ortadan kaldırılması ve Kazakların hâkimiyet altına alınmasından sonra Rusların, Hive, Hokant ve Buhara Hanlıkları ile Kırgız bölgesindeki Bişkek Şehrini ele geçirmesi ve böylece Türkistan hanlıklarının Rus hâkimiyetine girmesi süreci anlatılıyor. Eserin sonunda Fatih Ünal tarafından, Çarlık Rusya'sının Türkistan politikası, Rusların bölgedeki siyasi ve askeri faaliyetleri ve bölgenin Ruslar tarafından iki yüz yıllık işgal süreci üzerine bir değerlendirme yapılarak; çalışma nihayete kavuşturuluyor.

Fatih Ünal'ın, bu eserini oluştururken 19. ve 20. yüzyıla ait birinci el Rusça arşiv belgelerini kullanması ve kitabın yıllar süren ciddi kaynak taramaları sonucunda oluşturulması, çalışmanın değerini artırmaktadır. Sultan Kenesarı ve Kazak Milli Hareketi konusunda daha önce yapılan farklı çalışmaların mevcut olmasına rağmen; Fatih Ünal'ın kitabı konuyla ilgili bugüne kadar yapılmış en kapsamlı ve en ciddi çalışmadır. Ayrıca bu konu üzerine daha önce yapılan çalışmaların Çarlık ve özellikle Sovyet döneminin baskıcı ve sansürcü politikaları gölgesinde oluşturulduğu da göz önüne alındığında, bu çalışmanın Sultan Kenesarı ve Kazak Milli Hareketi hakkında en yetkin çalışma olduğu da tartışmasız bir şekilde ortaya çıkmaktadır.